

Dorđe Despić

ŽIVOT JUNAKINJE U POSTMODERNO DOBA

(Sonja Veselinović: *Poema preko*, Dom omladine, Zaječar, 2008)

Gde su granice poetskog dela? Iako ovo pitanje deluje kao prevaziđeno jer se unapred računa sa podrazumevajućim shvatanjem književnosti kao prostora nesputane slobode, ipak je potrebno da bude postavljeno, ponajpre zbog suočavanja kritičkog diskursa sa poetičkim posebnostima i inovacijama koje određeno književno vreme može nositi sa sobom. Premda se odavno već smatra da su svi sadržaji, sve teme, svi motivi u književnosti iscrpljeni, te da se u tom smislu javlja samo forma kao mogućnost novog, drugačijeg artikulisanja već izrečenih sadržaja, čini se ipak da i tematski, problemski prostori teško mogu biti u potpunosti potrošeni. Jer, očito je da sam razvoj književnosti, estetike, teorijske misli, filozofije, umetničkih, duhovnih i intelektualnih pregnuća uopšte, zapravo, predstavlja potencijal za problemsko-tematsko i izražajno bogaćenje i širenje književno-umetničke prakse.

Posle ovakvog uvodnog dela, nameće se pitanje u čemu bi bila privlačnost i specifičnost *Poeme preko*, odnosno gde bi bio interes za prvu knjigu Sonje Veselinović, koju autorka objavljuje kao laureatkinja Zaječarskog festivala mladih pesnika? U čemu je, dakle, stvaralačka novina ove knjige da bi zavredila čitalačku pažnju? Iako su odgovori na ova pitanja gotovo neprekidno pred očima, nije ih tako jednostavno artikulirati i objasniti problematiku, strukturu, jezik ili stil ovog dela. I šta je zapravo *Poema preko*? I kako je na samom početku žanrovski odrediti? Jer ako kritički diskurs naginje nekoj preciznosti u definisanju, knjiga Sonje Veselinović nudi upravo suprotno. *Poema preko*, naime, u sebi amalgamira brojne (inter)tekstualne, književno-teorijske, estetske reference i strujnice, da je naprosto nemoguće precizirati njen žanr koji uporno izmiče: poetska apostrofa, asocijativno-meditativna poema, lirska (inter)tekstualna replika, fragmentarno-ispovedni monolog, ekstatičan lirski roman? Ovakvo žanrovsko kolebanje dovodi upravo do oblikovanja jednog mistifikovanog *lica* teksta, što kao figura možda i najbolje odgovara osnovnom poigravanju prisutnom u *Poemi preko*.

U tom smislu, jedna od početnih i osnovnih poetičkih odlika *Poeme...* jeste potpuna decentriranost, jer nije na delu jedan motiv ili ideja koja zauzima ulogu središta, već je po sredi polivalentno projektovanje značenja celokupnog teksta. Ni u pogledu strukture same knjige, podeljene na sedamdeset pevanja, ne postoji nešto što bi manje ili više postupno razvijalo pesničku emociju ili misao, već je tu najpre jedna nesputana lirska energija koja se u neprestano novim formama razliva od početka do kraja.

Ali, ma koliko autorkin lirski diskurs bio rasut, i ma koliko svet *Poeme preko* ne priznavao i ne poznavao ideju celovitosti i monolitnosti, od nekog težišta, pa bio on potpuno relativan, takoreći imaginaran, mora se poći. U ovom slučaju, ono je prvenstveno oličeno u jednoj od početka do kraja neobručenoj i nezaustavljivoj poetskoj apostrofi. U subjekatskom govoru, obraćanju dakle, ali i poziciji, stanju, emocijama poetskog subjekta, treba tražiti polazište i pristup za tumačenje i vrednovanje *Poeme preko*. No, kao i svaka stranica, kao i

svaki motiv, misao, emocija, jezički izraz čak, tako i subjekt ove poeme postaje intencionalno nestalan i nestabilan, fluidno konstituisan, dakle neprestano preobraziv, dosledan jedino svom uvek tekućem fragmentarnom zasnivanju: „...nekoliko rečenica i, opa!, to više nisam ja iz prve apostrofe“. Naravno, disperzivno, neuhvatljivo oblikovanje subjekta, u većoj ili manjoj meri specifičnost je svakog teksta koji teži čisto lirskom utisku. Međutim, od traganja za identitetom čini se da je važnija činjenica uspostavljanja jedne prećutne aksiologije u kojoj je prevaziđena rasna, nacionalna, verska, ideološka, pa čak i polna mera identiteta, i gde neprestano prisustvujemo jednom koliko latentnom, toliko i manifestnom trijumfu estetske, umetničke, poetske, *tekstualne* uslovljenosti (lirskog) subjekta. I u tome se i sastoji ona postojana semantička napetost *Poeme preko*: odgovoriti gde leži identitet bića: u čulnom, egzistencijalnom svetu, ili u tekstu, u imaginaciji? Otuda će ulogu u determinisanju subjekatskog identiteta imati i brojne uspostavljene citatne relacije koje „uživo“ fingiraju vitalnost literature kroz upućenost književnih tekstova jednih na druge, odnosno kroz čitalačku aktualizaciju intertekstova, a u slučaju *Poeme preko* (pomenimo samo neke) od Marine Cvetajeve, Čarobnjaka iz Oza, Zlatokose, Dostojevskog, Sartra, Moli Blum, do Bahtina, Barta, Ingardena, Gotfrida Bena, Isidore, Danilova.

U tom smislu, jedna od primarnih umetničkih odlika *Poeme preko* jeste vanredno i oneobičeno *uplitanje* književne teorije u svet fikcije. Sonja Veselinović svoju junakinju gradi kao subjekta preobrazivog, istovremeno i mnogostrukog identiteta. S jedne strane, ona je zasnovana na intertekstualnoj relaciji prema delu Marine Cvetajeve, čiji se citati iz čuvene *Povesti o Sonječki* na nekoliko mesta pojavljuju u knjizi. I tu počinje poigravanje, jer Sonječka, koja po Cvetajevoj predstavlja simbol svih ženskih likova u muškoj lirici, imenom (identitetom? sudbinom?) korespondira sa empirijskim imenom autorke *Poeme preko*. Ovim podudaranjem prestaje bilo kakva jasna distanca između autorke i njene junakinje, te tekst više ne funkcioniše samo kao deo intertekstualne strategije, već kao oblik fingiranog literarno-empirijskog, oniričko-egzistencijalnog, jednog sasvim novog i specifičnog ontološkog iskustva u kojem autor i junak tvore neodvojivo jedinstvo. Tako nastaje jedan poseban imaginaran svet *Poeme preko*, svet jedne velike lirske apostrofe koju junakinja *Poeme preko* upućuje Marini Cvetajevoj, pri čemu ostaje da lebdi jedna neodređenost: kada je u pitanju retorska, stilska figura, a kada figura u funkciji moći same literature i žudnje za vanknjiževnim dejstvom: da li je Marina Cvetajeva tvorac sve tri Sonje(čke)? I koja je to suština, koja je to ontološka istina subjekta, lirskog ili empirijskog, svejedno, prikriivena u pitanju: „Gde živim ja kad su korice sklopljene?“

Ovaj semantički nivo funkcionalno podstiču efektni metatekstualni citati u kojima Mihail Bahtin promišlja odnos između autora i njegovog junaka, čineći da ova poetika bude ne samo poetički osvešćena, već i da se funkcionalno, intertekstualno vrtloži oko poigravanja sa traganjem za ontološkim ili estetskim identitetom subjekta. Stoga Bahtinova misao da su „junakova svest, njegovo osećanje i željenje sveta (...) obuhvaćeni autorovom završnom svešću o njemu i njegovom svetu; junakova samoizražavanja obuhvaćena su i prožeta autorovim izražavanjem o junaku“, upućuje ne samo na odnos Sonje Veselinović prema svojoj junakinji, nego i, na jednom mistifikovanom nivou, na odnos Marine Cvetajeve i naše pesnikinje. Stoga je i identitet lirskog subjekta višestruk, kolebljiv, neuhvatljiv, i u sebi prožima raznostrane sfere i dimenzije: on je i tekstualan, i poetski, i teorijski, i intertekstualan, i autobiografski, i onirički...

No, pored eksplicitnog citiranja Bahtina, od poetičke važnosti su bar još i implicitna oslanjanja na teorijska shvatanja Rolana Barta i Romana Ingardena. Pritom, nijedna od ovih aluzivno dozivanih teorijskih postavki ne funkcioniše odelito, nezavisno od drugih, već se međusobno prepliću i korespondiraju, ali sada u kontekstu vlastite fikcionalne opredmećenosti. Tako Sonjina junakinja kroz čitavu poemu neprestano potvrđuje onu Bartovu misao o nemogućnosti da se živi izvan beskrajnog teksta: „Ali to što imam *ja* ne dokazuje da sam tu, već samo to da ima teksta u ovoj sobi ovoga grada“, ili: „Ah, lepi dane, zvaću te Marina“, da bi se, takođe, kroz suptilnu lirsku, pa i latentnu erotsku simboliku oživeo njegov teorijski pojam „zadovoljstva u tekstu“. Ovde, međutim, autorka unapređuje i poetski inovira ove inače figurativne Bartove teze, te akcent sa čitalačke, recepcijske tačke pome-ra na fingiranu telesnost same *junakinje*, samog *teksta*. Proces recepcijskog užitka dobija interakcijsku relaciju: sa čitaoca prelazi na junaka teksta, pri čemu čitaočevo *zadovoljstvo u tekstu* sada prerasta u *zadovoljstvo teksta/junaka čitaocem*. Stoga zanos i ekstaza lirske apostrofe, stanje „vrućice“ junakinje, sugerišu onaj telesni, erotski odgovor na simultani čitalački čin. Žudnja junakinje za čitanjem *sebe* jeste žudnja za životom, ali i žudnja za povratnim erosom. U tom kontekstu će se i junakinjina ljubavna čežnja za imaginarnim junakom, Volođom, na kraju ispovedno dešifrovati kao čežnja za „savršenim čitaocem“.

Na ovom se preseku, zapravo, otvaraju Ingardenova shvatanja, odnosno uklapaju se poststrukturalistička shvatanja književnog teksta sa fenomenološkim shvatanjem književnoumetničkog dela. Poetski reaktualizujući Ingardenove slojeve prikazanih predmetnosti i shematizovanih aspekata, Sonjina junakinja proizvod je nužnog i kontinuiranog čina estetske konkretizacije. Otuda česti motivi teatra i glumačkih uloga, otuda nepostojanost identiteta i nestabilnost subjekta, jer zavisi i rezultat je množine (istovremenih? preklapajućih? paralelnih?) čitanja: „Čarobna smo mastila i zavisimo od toplote očne jabučice, od kratkoće daha stisnutog u trbuhu, od sočnosti usana koje sriču“. Otuda nelinearnost sintakse, disperzivnost pesničkog izraza, shizofrena stanja subjekta, amplitude u nizanju emocija od egzaltiranog, poletnog, patetičnog, ironičnog, do opet mekog, nežnog, utišanog, povučenog, ranjivog, u čemu se i sastoji osnovna linija subjekatskog bitisanja: kroz preobrazivost i fragmentarnost egzistencija ka novom početku: „Naš život jeste vaskrsnuće. Iz lelujavog postojanja u glavi“. Naprosto, od Sonjine junakinje može se uobličiti tek pikaresovski iscepan profil, gde svaki fragment predstavlja novu i drugačiju estetsku konkretizaciju: Sonječkin identitet izraz je i veselog poigravanja, ali i odvažnog i začudnog umetničkog fingiranja fenomenoloških postavki.

Otuda *Poema preko* otvara i pitanje da li je funkcija Bahtinove, Bartove, Ingardenove teorije da (makar i figurativno) „tačno“ pročita književno delo/tekst, ili i da omogućiti širenje prostora književnog delovanja, odnosno da unapredi formu literarnog teksta? Ovakav vid svojevrsnog organskog i figurativnog sjedinjavanja teorije i književne prakse nema mnogo u savremenoj srpskoj književnosti. U prozi je očit kod Jovice Aćina, a u poeziji tek sporadično, kod Vojislava Karanovića i Radmile Lazić, recimo, ali nikad čini se ovako ozbiljno, promišljeno i ubedljivo, a opet nepretenciozno, već pre poetski zanosno i šarmantno. Uz, naravno, svest da recepcijski krug ovakvog književnog ostvarenja jedva može preći prečnik ove tačke.

Jezik *Poeme preko* iznenađujuće je sočan, razigran, bogat, s merom hrabar, asocijativno ispovedan i meditativan, monološki teatralan, poetski intelektualan, teorijski osvešćen, ali

bez hvalisave razmetljivosti, i uvek u funkciji fantazije i igre. Takođe, naročita odlika diskursa Sonje Veselinović sadržana je u figurativnoj slikovitosti, čime se zapravo plastično ocrtava postmoderna osobenost prihvatanja književnog teksta kao entiteta, kao oživljenog prostora kroz koji i iz kojeg lirski subjekt najposle i crpi svoju egzistenciju. Biti lirski subjekt sa specifično osamostaljenom svešću, biti proizvod diskursa koji nema ni početka, ni kraja, ni sredine, već samo lepršavog zanosa i strasne jezičke energije, posmatrati svet iz perspektive književnog teksta kao ravnopravnog entiteta, „približiti se bićima stvari“, odnosno dodirnuti svet apstrakcije, predstavlja vid dosezanja tekstualno-transcendentne spoznaje i iskustva. Svet subjekta postaje i jeste svet jezika i reči, svet fingirano opredmećenog teksta: „...hoće li neko lagane glave zavatlati istu u pravcu ovom biti svesna/tan materije: temena ramena dragih lopatica struka i bedara prepletenih mišića i buketa kostiju svom snagom zaleteti se u telesnost teksta i udarati udarati udarati dok ne brizne crveno slovo“.

Brojni su i efektni i primeri uranjanja i preplitanja subjekta i samog *teksta*, recimo, pri čemu nema eksplicitnog navođenja na takve konotacije, već samo metaforičke aluzivnosti. U tom smislu, u kontekstu navedenih teorijskih ideja, svest junakinje da je vođena „vudu čiodama“ predstavlja figuru recepcijske moći, figuru za čaroliju recepcijskog procesa. Uopšte, *Poema preko* zapravo je osvešćen (i oživljen) lirski diskurs kroz koji se neprestano konstituiše suptilan paralelizam junakinje i njene autorke, što umetnički konsekventno korespondira sa navedenim Bahtinovim citatima. Kao da stranice plastično fingiraju život junakinje *teksta*, gde fikcionalno, fantazijsko, oniričko jesu jedno sa ispovedno-autobiografskim. No, kako iz tog sintetišućeg prožimanja junakinje sa autorkom čitati ove delove? Ne sugerise li se ovom figurom da su i stanje zanosa, ekstaze, vrućice, rastrojstva, melanholije, zapravo vidovi uspostavljenih metafizičkih relacija nad hipersenzibilnim subjektom, bilo kojim? Ili da autorka u vanknjiževnom svetu trpi sudbinu svoje junakinje? Upravo u ovim pitanjima i pretpostavkama, nedokazivim i jedino naslućujućim, leži ne samo lepota i zavodljivost pesničkog ostvarenja Sonje Veselinović, već i inovativnost u poetičkom iskoraku i kada je u pitanju problemsko-tematski aspekt, i kada je u pitanju formalno-izražajni nivo njene knjige.

Na jednom drugom konotacijskom nivou *Poeme...* i sam će se čitalac, zavođen i omađijan lelujavom sintaksom, privučen opijajućom lirskom emocijom, postepeno *uplitati* i neprimetno postati *saučesnikom* figurativne delotvornosti lajtmotivske metafore pauka i njegove mreže. Poigravajući se neprestano u duhu poststrukturalističkog/postmodernog shvatanja teksta kao *tkanja*, Sonja Veselinović svoju junakinju predstavlja u fatumskom vidu, i kao „žrtvu“ tekstualne, književne mreže u koju je uhvaćena, ali i kao sastavni, bukvalno organski deo pauka koji nastavlja dalje da hvata u mrežu: „Stanujem u stomaku moga pauka/ Nekad pokucam na prozor prelepljen krstom/ Ali ne od selotejpa/ Obojenim, živim, pulsirajućim krstom/ Ali samo ponekad/ Šapućem tužno le-tte-ra-tu-ra/ Klimam glavom levo-desno od ramena do ramena“. Ova gusta i funkcionalno plodna metaforizacija, očitost živih teorijskih ideja, artikulisana je u diskursu S. Veselinović kroz uzbudljivu imaginaciju, uvek sveža figurativna rešenja, ali i moćan jezički izraz, što daje ukupnu sliku potpuno stasale i oformljene pesničke ličnosti.

Jeste *Poema preko* „poput ludog vodopada“, gde se „beskrajno žitko sipa“, pa i preлива, gde ima dakle i po koja replika viška, ali i pored toga ostaje jedinstven utisak da je ovo knjiga koja pleni i koja na zbilja originalan način osvežava savremeni poetski diskurs. Ovo je knjiga kojom Sonja Veselinović postaje vredan i autentičan deo srpske pesničke scene.